

การเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

Empowering Local Guides in Nong Han Kumphawapi Wetland,
Udon Thani Province

พลอยระดา ภูมิ^{1/} วรวัฒน์ ทิพจ้อย^{1/} และณัฐนันท์ สุวรรณวงค์^{1/}
Poirada Phumee^{1/}, Worawat Tibjoi^{1/} and Nuttanun Suwannawong^{1/}

^{1/}สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีอุดรธานี 41000

^{1/}Office of General Education, Udon Thani Rajabhat University, Udon Thani, 41000, Thailand

(Received 15 September 2015; Accepted 1 February 2016)

Abstract: The purposes of the study were 1) to study how to develop potentials of local guides and 2) to study level of knowledge and satisfaction of a local guide in NonghanKhumphawapi wetland, Udon Thani Province. A short-term course on developing potentials of local tourist guides on was offered. Participants were 31 representatives from the community in the area. Data was collected from questionnaire and project assessment. The statistics applied were the mean and the percentages. The result revealed that the participants shown the overview of awareness at a high level. The level of knowledge in each item found; 1) role of local guide, 2) resource conservation, environmental conservation and ecological, and 3) safety of tourists and laws for the tourism industry, has most level (78.92, 78.00 and 84.30 %, respectively). The knowledge of sustainable tourism was at the high level (65.00%). And local knowledge had middle level (47.40%). Satisfaction assessment of activity was at the middle level ($\bar{x}=3.49$).

Keywords: Local guide tourist, empowering

บทคัดย่อ: การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและ 2) ศึกษาระดับความรู้และความพึงพอใจของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี กิจกรรมที่ใช้ คือ การอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหลักสูตรระยะสั้น มีผู้เข้าร่วมโครงการซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนจำนวน 31 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบประเมินผลความรู้ และแบบประเมินโครงการ สถิติที่ใช้ คือ ค่าเฉลี่ยและค่าร้อยละผลการศึกษาพบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการ มีระดับการรับรู้ภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยแยกในแต่ละประเด็น พบว่า 1) บทบาทหน้าที่ของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น 2) การอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ และ 3) ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวและกฎหมายสำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีระดับความรู้อยู่ในระดับมากที่สุด (ร้อยละ 78.92, 78.00 และ 84.30 ตามลำดับ) ส่วนความรู้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีระดับความรู้อยู่ในระดับมาก (ร้อยละ 65.00) และ

ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น มีระดับความรู้อยู่ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 47.40) การประเมินความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรม พบว่า ในภาพรวมมีระดับความความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}=3.49$)

คำสำคัญ: มัคคุเทศก์ท้องถิ่น, การเสริมสร้างศักยภาพ

คำนำ

ปัจจุบันรัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศอันจะนำมาซึ่งรายได้และช่วยกระจายรายได้สู่พื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือชุมชนท้องถิ่น จากนโยบายของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่เน้นให้การท่องเที่ยวมีบทบาทในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ และเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจก่อให้เกิดการสร้างงานและเพิ่มรายได้ให้กับประเทศ ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย โดยเน้นการประสานงานระหว่างเครือข่ายภาครัฐกับภาคเอกชน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2554)

จากการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวตามนโยบายของภาครัฐ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นตัวชี้วัดระดับเศรษฐกิจของประเทศที่สำคัญและเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยในการประชาสัมพันธ์ประเทศไทย และท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรม พิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นอยู่เทศกาลต่างๆ และความงามของธรรมชาติในประเทศ โดยผู้ที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจความประทับใจในสิ่งต่างๆ เหล่านั้นก็คือมัคคุเทศก์ซึ่งต้องมีการพัฒนาคุณภาพ ศักยภาพ และมาตรฐานให้ทันต่อยุค

สมัยปัจจุบันและปริมาณให้เพียงพอต่อความต้องการในธุรกิจการท่องเที่ยว

จังหวัดอุดรธานี มีพื้นที่ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแห่ง เช่น มรดกโลกบ้านเชียง อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ป่าคำชะโนด วัดป่าบ้านค้อ อุทยานแห่งชาตินาแก-น้ำโสม วนอุทยานภูฝอยลม เป็นต้น และในปัจจุบันทางจังหวัดได้มีการส่งเสริม และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดอีกแห่งหนึ่ง คือ พื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ซึ่งเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีความสวยงามคือ ทะเลบัวแดง ลำน้ำปาว นอกจากนี้ยังมีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรม ในหลายพื้นที่ที่อยู่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ได้แก่ วัดพระมหาธาตุเจดีย์บ้านดอนแก้ว วัดศรีนคราราม ตำนานความรักผาแดง-นางไอ่คำ ศาลหลักเมือง ประเพณีแข่งเรือยาว ประเพณีลอยกระทง ประเพณีฮีตสิบสองสิบสีของชนอีสาน เป็นต้น ซึ่งเป็นมรดกของชุมชน และสะท้อนถึงวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้ประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตื่นตัวในเรื่องของการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด โดยมีการรวมกลุ่มระหว่างชุมชนในพื้นที่ และมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีจัดทำแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนเพื่อการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี อย่างยั่งยืน ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2555 - 2557) (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, 2555) เพื่อเป็นกรอบ และทิศทางในการพัฒนาพื้นที่

ทั้งหมด โดยให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาที่จะเข้ามายังพื้นที่มากที่สุด และได้รับผลกระทบน้อยที่สุด

ทั้งนี้แผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว ในยุทธศาสตร์ที่ 3 เรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของประชาชน และชุมชนรอบพื้นที่หนองหานภายใต้กลยุทธ์การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวและทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมทั้งเรื่องการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เป็นเรื่องที่ชุมชนให้ความสำคัญ และกำหนดในแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนในครั้งนี้ด้วย ดังนั้นเพื่อให้ความต้องการของชุมชนประสบความสำเร็จและเห็นผลตามแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนผู้วิจัยจึงต้องการเสริมสร้างศักยภาพของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้มีศักยภาพทางด้านการบริการข้อมูลการท่องเที่ยว ส่งเสริมให้ความรู้และพัฒนาความพร้อมของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนามัคคุเทศก์ท้องถิ่นในอนาคต ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถดำเนินการด้านการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ และเป็นการสร้างมาตรฐานให้กับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับ ดังนั้น การเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานีจึงมีความจำเป็นเพื่อทำให้เกิดการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย

อุปกรณ์และวิธีการ

1.ลักษณะของงานวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (participatory action research) โดยอาศัยเทคนิคการ

วิจัยแบบผสมผสาน (mixed methods) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณด้วยการจัดกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

2.ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรกลุ่มเป้าหมายคือ ประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คัดเลือกตัวแทนโดยให้ผู้นำชุมชน คือ องค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาลตำบล หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เป็นผู้ทำการคัดเลือกตัวแทนเข้าร่วมโครงการจำนวน 31 คน จากตัวแทนชุมชนทั้งหมด 5 พื้นที่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ได้แก่ 1) เทศบาลตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี 6 คน 2) เทศบาลตำบลเซแล อำเภอกุมภวาปี 8 คน 3) เทศบาลตำบลเชียงแหวน อำเภอกุมภวาปี 6 คน 4) ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม 5 คน และ 5) กลุ่มทะเลบัวแดง ไฮมสเตย์บ้านเดียม เทศบาลตำบลเชียงแหวน อำเภอกุมภวาปี 6 คน

3.เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีดังนี้

3.1 หลักสูตรการอบรมระยะสั้น เรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานีโดยมีเนื้อหาการอบรม ดังนี้ 1) หลักการมัคคุเทศก์เบื้องต้น 2) มาตรฐานมัคคุเทศก์ท้องถิ่น 3) แนวปฏิบัติในการเป็นมัคคุเทศก์ที่ดี 4) ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว 5) ภาษาอังกฤษสำหรับการท่องเที่ยวเบื้องต้น 6) มัคคุเทศก์กับสิ่งแวดล้อม 7) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์ทั่วไป และ 8) การระดมความคิดเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น และสร้าง

แนวทางในการพัฒนามัคคุเทศก์ท้องถิ่นและแนวปฏิบัติ
ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (ตารางที่ 1)

Table1 Action plans of local guide empowering training in Nong Han Khumphawapi wetland, Udon Thani Province

Topic	Method	Hours
1. The principle basic guide.	- Training, lecture. - Question and answer.	2
2. Standard of local guide	- Training, lecture. - Question and answer.	2
3. Guidelines for being a good guide	- Training, lecture. - Question and answer.	1
4. Tourism history and culture.	- Training, lecture. - Folk music events (northeastern-style singer or Mholam) Story tourist attraction in the area. - Training narrative attraction in the area for a reason. - Question and answer.	3
5. Basic English for Guide.	- Training, lecture. - English conversation	6
6. Green guide	- Training, lecture. - Group activities.	2
7. Tourism and Guide law.	- Training, lecture. - Question and answer.	2
8. Brainstorming about local tourist attraction and establish guidelines for local guides development and incoming guidelines.	- Group activities. - Travel route presentation. - Discussion. - Conclusion	3
Total 8 topic		21

3.2 แบบประเมินผลความรู้มัคคุเทศก์ท้องถิ่น
ก่อนและหลังการอบรม มีเนื้อหา ดังนี้ 1) หลักการ
มัคคุเทศก์เบื้องต้น 2) มาตรฐานมัคคุเทศก์ท้องถิ่น
3) แนวปฏิบัติในการเป็นมัคคุเทศก์ 4) ประวัติศาสตร์
และวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว 5) ภาษาอังกฤษสำหรับ

การท่องเที่ยว 6) มัคคุเทศก์กับสิ่งแวดล้อม 7) กฎหมาย
การท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์ทั่วไป

3.3 แบบประเมินโครงการเสริมสร้างศักยภาพ
มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี
ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมโครงการ
ตอนที่ 2 ความพึงพอใจต่อโครงการพัฒนาและเสริมสร้าง

ศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นเพิ่มเติม

4.ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

4.1 การศึกษาข้อมูลพื้นที่

ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับงานวิจัยด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี และศึกษาความต้องการของชุมชนร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

4.2 การสร้างหลักสูตร

การจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน

กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี โดยการหารือระหว่างทีมนักวิจัย และตัวแทนชุมชนเพื่อหาแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพด้านการนำเที่ยวในท้องถิ่น ทำให้คณะผู้วิจัยออกแบบหลักสูตรการฝึกอบรมฯ เป็นแบบระยะสั้น จำนวน 21 ชั่วโมง ซึ่งเป็นหลักสูตรที่มีความรู้เฉพาะพื้นที่เท่านั้น และผู้เข้าอบรมสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการนำเที่ยวในพื้นที่เท่านั้น และเสนอหลักสูตรที่ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ระหว่างหน่วยงานในพื้นที่ ให้ได้รับทราบและส่งตัวแทนเข้าร่วมการอบรม

4.3 การใช้หลักสูตร

โดยนำหลักสูตรไปใช้ในการฝึกอบรมให้กับกลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น 31 คน ณ ศาลาวัดบ้านเดี่ยว ตำบลเซียงแหง อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

(Figure 1 - 6)

Figure 1 Training activities of standard of local guide and guidelines for being a good guide

Figure 2 Training activities of tourism history and culture

Figure 3 Training activities of basic English for guide

Figure 4 Training activities of green guide

Figure 5 Training activities of tourism and guide law

Figure 6 Activities to participation of training by brainstorming about local tourist attraction and establish guidelines for local guides development and incoming guidelines

4.4 การวัดระดับความรู้และการประเมิน

โครงการ

1) ระดับความรู้และความพึงพอใจของผู้

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น โดยใช้แบบทดสอบความรู้/แบบประเมินผลความรู้สำหรับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นซึ่งผู้เข้าร่วมการอบรมแล้วจะต้องผ่านการประเมินความรู้ในระดับร้อยละ 66 ขึ้นไป จึงจะเป็นผู้มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เกณฑ์ที่ใช้ในการวัดระดับความรู้ดังนี้ (อรุณา และคณะ, 2554)

ระดับคะแนน	ระดับความรู้
ร้อยละ 76.00 ขึ้นไป	มากที่สุด
ร้อยละ 66.00 – 75.99	มาก
ร้อยละ 46.00 – 65.99	ปานกลาง
ร้อยละ 36.00 – 45.99	น้อย
ต่ำกว่าร้อยละ 35.99	น้อยที่สุด

2) การวัดระดับความพึงพอใจของผู้

ผู้เข้าร่วมโครงการโดยใช้แบบประเมินโครงการ เกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ดังนี้

ค่าเฉลี่ย	ระดับความพึงพอใจ
4.51 – 5.00	มากที่สุด
3.51 – 4.50	มาก
2.51 – 3.50	ปานกลาง
1.51 – 2.50	น้อย
1.00 – 1.50	น้อยที่สุด

ผลการศึกษา

1.ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมโครงการ

ผู้เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 46 – 50 ปี รองลงมา คือ 51 – 55 ปี และ 41 – 45 ปี ส่วนใหญ่มีอาชีพ ค้าขาย รองลงมา คือ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกเทศบาลตำบล ประมง แม่บ้าน นักการเมืองท้องถิ่น และข้าราชการ

2.การเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

ผู้วิจัย ใช้กิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่องการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุมชนน้ำหนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เพื่อเป็นการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและการพัฒนาความพร้อมของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในการให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวอย่างถูกต้อง

จากผลการศึกษา พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีระดับความรู้อยู่ในระดับมาก (ร้อยละ 70.72) และจากผลการทดสอบในแต่ละประเด็นความรู้ พบว่า ประเด็นความรู้ด้านบทบาทหน้าที่ของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวและกฎหมายสำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีระดับความรู้อยู่ในระดับมากที่สุด (ร้อยละ 78.92, 78.00 และ 84.30 ตามลำดับ) ส่วนประเด็นความรู้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีระดับความรู้อยู่ในระดับมาก (ร้อยละ 65.00) และประเด็นความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น มีระดับความรู้อยู่ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 47.40)

ผลการประเมินความรู้และทักษะหลังการเข้าร่วมอบรม พบว่าส่วนใหญ่ ผ่านเกณฑ์การประเมินความรู้และทักษะการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในระดับมาก โดยมีผู้ผ่านเกณฑ์การประเมิน 23 คน ไม่ผ่าน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 74.17 ของผู้ที่ผ่านการอบรม

3. ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโครงการ

การวัดระดับความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโครงการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พบว่าในภาพรวมมีระดับความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.49$) เมื่อประเมินโครงการรายประเด็นพบว่าประเด็นที่มีระดับความความพึงพอใจมาก คือ ความเหมาะสมของเนื้อหา ($\bar{x} = 3.81$) ความพึงพอใจต่อโครงการอบรมในครั้งนี้ ($\bar{x} = 3.71$) กิจกรรมที่ใช้ในการอบรมภาคบรรยาย ($\bar{x} = 3.68$) วิทยากรที่ให้การอบรม ($\bar{x} = 3.68$) และความเหมาะสมของเอกสารการอบรม ($\bar{x} = 3.65$) ส่วนประเด็นที่มีระดับความความพึงพอใจปานกลาง คือสื่ออุปกรณ์ที่ใช้ในการอบรม ($\bar{x} = 3.45$)

สถานที่ที่ใช้ในการอบรม ($\bar{x} = 3.29$) กิจกรรมที่ใช้ในการอบรมการฝึกปฏิบัติ ($\bar{x} = 3.26$) สิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดอบรม ($\bar{x} = 3.23$) และความเหมาะสมของเวลาในการอบรม ($\bar{x} = 3.16$)

อภิปรายผล

ผลการประเมินความรู้และทักษะหลังการเข้าร่วมอบรม พบว่าส่วนใหญ่ ผ่านเกณฑ์การประเมินความรู้และทักษะการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากผู้เข้าร่วมอบรมในครั้งนี้เป็นผู้ที่ทางหน่วยงานในพื้นที่ทำการคัดเลือกให้เข้าร่วมอบรม ซึ่งถือเป็นบุคคลที่มีความพร้อมในระดับหนึ่ง ดังนั้นจึงทำให้ผลการทดสอบระดับความรู้ของผู้เข้าร่วมอบรมมีผลการทดสอบอยู่ในระดับมาก และนอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมอบรมบางส่วนเคยได้รับการอบรมในเรื่องมัคคุเทศก์ท้องถิ่นจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและบางส่วนยังทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นอีกด้วย แต่มีบางส่วนที่ไม่ผ่านการอบรมในครั้งนี้ ทั้งนี้เนื่องจาก กลุ่มผู้เข้าร่วมอบรมบางส่วนมีอายุที่มาก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของอรจนา และคณะ (2554) ที่พบว่าอายุและระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน ทำให้ความสามารถในการพัฒนาทักษะในด้านต่างๆ แตกต่างกันไปด้วย ดังจะเห็นได้ชัดจากอายุทั้งผู้ที่อยู่ในวัยเด็กและวัยชรา ที่อาจสรุปได้ว่า เป็นตัวแปรที่ทำให้ทักษะในการสื่อสาร เช่น การพูด การอ่าน การเขียน และการทำความเข้าใจกับข้อมูลที่ได้รับแตกต่างกันตามประสบการณ์ถึงแม้ว่าผู้เข้าอบรมจะเป็นผู้ที่ผ่านการคัดเลือกจากหน่วยงานให้เข้ามาเป็นตัวแทนในการอบรมในครั้งนี้ และได้ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น แต่จากการที่ไม่ผ่านการประเมินในครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้มัคคุเทศก์จะผ่านการอบรมมาแล้ว

หากไม่มีการแสวงหาความรู้และทักษะใหม่ ๆ ในงานที่ตัวเองได้ทำ ย่อมส่งผลให้ความรู้และทักษะที่บุคคลนั้นมีไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ที่จะต้องตามให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ทั้งพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวสมัยใหม่ ค่านิยมของนักท่องเที่ยว กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ภาษาในการสื่อสาร เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ อรจนา และคณะ (2554) ที่พบว่าถึงแม้ มัคคุเทศก์ ส่วนหนึ่งจะเคยผ่านประสบการณ์การเป็นมัคคุเทศก์มาแล้ว แต่ผลการอบรมมัคคุเทศก์ก็แสดงให้เห็นว่า ความรู้และทักษะใหม่ ๆ ต้องมีการพัฒนาตลอดเวลา ถึงแม้ว่าจะเคยเรียนรู้มาแล้วก็ตาม จึงทำให้ผู้เข้าร่วมกล่าวถึงประโยชน์จากการอบรมว่าสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงานได้อย่างแท้จริง

จากผลการทดสอบในแต่ละประเด็นความรู้ พบว่าประเด็นความรู้ด้านบทบาทหน้าที่ของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวและกฎหมายสำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีระดับความรู้อยู่ในระดับมากที่สุดทั้งนี้เนื่องจากความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นคือ ความสำคัญของมัคคุเทศก์ คุณลักษณะของมัคคุเทศก์บุคลิกภาพภายนอกบุคลิกภาพภายในบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ สิ่งที่มัคคุเทศก์พึงปฏิบัติสิ่งที่มัคคุเทศก์ไม่ควรปฏิบัติเป็นสิ่งที่ผู้เข้าร่วมอบรมให้ความสำคัญเป็นพิเศษ (พิมพรรณ, 2553) จึงส่งผลต่อระดับคะแนนที่อยู่ในระดับมากที่สุดประกอบกับบุคคลที่เข้าร่วมอบรมมีความพร้อม เพราะบางคนทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และเคยได้รับการอบรมในเรื่องมัคคุเทศก์ท้องถิ่นมาบ้างแล้ว

ส่วนประเด็นความรู้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีระดับความรู้อยู่ในระดับมาก หากพิจารณาตามความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนแล้ว การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึงการท่องเที่ยว รวมถึงการจัดบริการอื่นๆ ทั้งในปัจจุบัน และอนาคต โดย (1) ต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว (2) ต้องตระหนักดีต่อการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมวิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว (3) ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน (4) ต้องขึ้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว (อรณัฐ และโชคชัย, 2557) ซึ่งตามความหมายจะพบว่าการเรียนรู้เรื่องการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต้องมีความรู้ทางวิชาการมากพอสมควร โดยผู้เข้าร่วมโครงการในครั้งนี้ ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 46 – 55 ปี (ร้อยละ 54.84) และจัดเป็นบุคคลที่อยู่ในวัยของการใช้เหตุผล การคิดวิเคราะห์ อีกทั้งมัคคุเทศก์ ส่วนหนึ่งเคยผ่านประสบการณ์การเป็นมัคคุเทศก์มาแล้ว นอกจากนี้กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการซึ่งมาจากอาชีพที่หลากหลายก็เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนนั้นหมายถึงความสมัครใจที่จะมาทำหน้าที่มัคคุเทศก์ท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ในการเผยแพร่ข้อมูลที่สำคัญของชุมชนไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตของชุมชนและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติรวมถึงการใช้ธรรมชาติเพื่อการยังชีพอันเหมาะสมสิ่งเหล่านี้จะสามารถเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้มัคคุเทศก์ท้องถิ่นสามารถถ่ายทอดความรู้สู่ผู้มาเยือนชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติที่

มีต่อมวลมนุษยนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจและการปรับพฤติกรรมให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเหมาะสมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืนสืบไป (อรจนา และคณะ, 2554)

ในประเด็นความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นพบว่ามีความรู้ในระดับปานกลาง ซึ่งถือเป็นระดับความรู้ที่ผู้เข้าร่วมอบรมมีน้อยกว่าด้านอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ คือ “ทะเลบัวแดง” และจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชนในระดับประเทศและระดับโลก ดังนั้นจึงทำให้ผู้เข้าร่วมการอบรมละเลยถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นมรดกที่สำคัญของชุมชนที่สามารถพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ เช่นการศึกษาของปริวรรต (2555) ที่ทำการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม พบว่าชาวบ้านมีภูมิปัญญาตามวิถีชีวิตของชาวภูไทที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองและมีการส่งเสริมโครงการกินข้าวเช้าเสียนในบ้านแฝดในปี 2542 และในปี 2546 ชุมชนได้จัดทำโฮมสเตย์ในหมู่บ้านแต่ผลล้มเหลวเพราะไม่มีสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก และหมู่บ้านไม่เป็นที่รู้จักของสังคม จนในปี พ.ศ. 2547 – 2548 มีการพัฒนาบ้านภูเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และสามารถประกวดหมู่บ้านได้รับรางวัลหมู่บ้าน OTOP ในปี พ.ศ. 2549 ส่งผลให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและมีชื่อเสียงได้ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ แต่ก่อนที่จะมีการพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงได้นั้นชาวบ้านบางส่วนได้มองข้ามและไม่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของชุมชนที่สามารถ

พัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้นอกจากการนี้การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนส่วนใหญ่ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับสิ่งที่จับต้องได้และสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ทะเลบัวแดงที่ปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของประเทศ ซึ่งสอดคล้องจากการศึกษาของประโยชน์ (2558) ที่ชุมชนมองถึงความสำคัญของการศึกษาที่สามารถสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้กับชุมชนได้ คือ พื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้านที่สามารถพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้ นอกจากนี้จากการศึกษาของงามนิจ (2556) ที่พบว่า ประชาชนทั่วไปไม่ให้ความสำคัญในการจัดเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะองค์ความรู้ภายในตัวบุคคลที่จับต้องไม่ได้ (Tacit Knowledge) มีเพียงคนแก่ คนแก่ ที่เห็นความสำคัญและมีความห่วงใยในความรู้ของตนจึงใช้การบอกเล่าถ่ายทอดเฉพาะในครอบครัวหรือเครือญาติ ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนที่มีความเสี่ยงต่อการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโครงการพบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางโดยเฉพาะกิจกรรมที่ใช้ในการอบรมความเหมาะสมของเวลาในการอบรมสถานที่ที่ใช้ในการอบรมสิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดอบรมและสื่อ / อุปกรณ์ที่ใช้ในการอบรม มีระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมในการจัดการอบรมเป็นกิจกรรมหลักสูตรระยะสั้น หัวข้อในการอบรมมีกิจกรรมที่แน่นเกินไป และมีความยากของหลักสูตร โดยเฉพาะหัวข้อด้านภาษา ซึ่งทำให้ผู้เข้าร่วมอบรมเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายในการอบรมถึงความยากในการเรียนรู้ ประกอบกับอายุของผู้เข้าร่วมอบรมที่ส่วนใหญ่

เป็นผู้มีอายุมาก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อรจนา และคณะ (2554) ที่พบว่า อายุที่แตกต่างกัน ทำให้ความสามารถในการพัฒนาทักษะในด้านต่าง ๆ แตกต่างกันไปด้วย

ส่วนของสถานที่ที่ใช้ในการอบรมสิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดอบรมและสื่อ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการอบรม จากการที่ผู้วิจัยใช้ศาลา ของวัดบ้านเดียม ที่มีความไม่พร้อมของสถานที่ในการจัดเป็นสถานที่อบรมทางด้านวิชาการ ทั้งสิ่งอำนวยความสะดวก ความสะอาด และสื่อ/อุปกรณ์ในการจัดการอบรม แสงที่ส่งเข้าห้องประชุม ที่มากจนทำให้มองภาพจากการฉายเอกสารไม่ชัด รวมทั้งอากาศที่ร้อนอบอ้าว ซึ่งจากการศึกษาของ นางจุฑามาศ และคณะ (2555) ได้ทำการศึกษาความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมการทำสมุนไพรของ ศูนย์กสิกรรมสมุนไพรไทยเขาสวนอินทร์ตำบลป่ายุบ ในอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดระยอง และการจัดกิจกรรมได้ใช้ห้องประชุมที่มีความพร้อมส่งผลให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความพึงพอใจในระดับมาก ในประเด็นด้านสถานที่ / สภาพแวดล้อมสิ่งอำนวยความสะดวก / วัสดุ อุปกรณ์ ที่มีความเหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้ สถานที่ฝึกอบรมสะอาด สะดวกสบาย สถานที่สำหรับทำกิจกรรมต่างๆทั้งนี้เนื่องจากการจัดอบรมได้ทำในห้องเช่นเดียวกับการศึกษาของ อรจนาและคณะ (2554) ที่ศึกษาการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ตำบลป่าไผ่อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ด้านสถานที่ฝึกอบรมผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านสถานที่สะอาดและมีความเหมาะสม

สรุป

จากการฝึกอบรมการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ ซึ่งถือเป็นตัวแทนชุมชนใน 5 พื้นที่ ที่อยู่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี เป็นโครงการที่สามารถเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้กับผู้เข้ารับการอบรม โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่ผ่านเกณฑ์การประเมิน นอกจากนี้ผู้ที่เข้าร่วมอบรมในครั้งนี้ยังได้รับความรู้เบื้องต้นในการเป็นมัคคุเทศก์ที่มีประสิทธิภาพ ได้รับทราบเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วมอบรมทุกท่าน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานในระดับท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล ควรมีการกำหนดนโยบายด้านการอบรมผู้นำเที่ยวในแผนปฏิบัติการของหน่วยงาน เพื่อให้สามารถจัดกิจกรรมลงสู่ชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เทศบาลนครอุดรธานี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ควรมีการกำหนดคุณสมบัติ เกณฑ์การนำเที่ยว สำหรับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี ให้ฝ่ายการอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในแต่ละฤดูกาลท่องเที่ยว ก่อนเปิดฤดูกาลในแต่ละปี เพื่อเสริมสร้างทักษะ และความพร้อมให้กับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ ให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2 ข้อเสนอแนะในการดำเนินโครงการ

2.1 ควรมีการจัดอบรมในลักษณะนี้อีก เพราะจะทำให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบเกี่ยวกับการประกอบอาชีพมัคคุเทศก์

2.2 ควรมีการต่อยอดจากการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ เพื่อให้บุคคลที่มีความพร้อมในการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ให้ได้รับการอบรมหลักสูตรที่สามารถได้ไปประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายต่อไป

2.3 ควรมีการการจัดทำหลักสูตรเกี่ยวกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีเพราะได้รับการสนับสนุนทุนวิจัย จากเครือข่ายบริหารการวิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา ภายใต้โครงการถ่ายทอดเทคโนโลยี / นวัตกรรมจากผลการวิจัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2555

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. 2554. แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติพ.ศ. 2555-2559. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล:
www.tica.or.th/images/plan_tourism2555-2559/2555-2559.pdf (30 เมษายน 2555).
 งามนิจุ กุลกัน. 2556. การจัดการองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตำบลอ้อมก๊อ อำเภอปาก

เกร็ดจังหวัดนันทบุรี. วารสารกระแสวัฒนธรรม 14 (25): 18-30.

นางจุศุศรมย์ สุวรรณพิมล สมจิต โยธะคง และพรชูลี นิลวิเศษ. มปป. ความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมการทำสมุนไพรของศูนย์กสิกรรมสมุนไพรไทย เขาขุนอินทรีตำบลปายในอำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง. การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 2. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. นนทบุรี. 12 หน้า.
 ประโยชน์ สงกลิ่น. 2558. การจัดการการท่องเที่ยวท้องถิ่นกรณีศึกษาการจัดการท่องเที่ยวบ้านชะชอม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารการเมืองการปกครอง (ประชาสังคม-การบริหารท้องถิ่นและการปกครองท้องถิ่น-นโยบายของรัฐ) 5(1): 105-117.
 ปวีรวิทย์ สมนึก. 2555. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม. วารสารคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี 8(1): 1-36.
 พิมพ์พรรณ รังสิกรพูน. 2553. การจัดการมัคคุเทศก์ท้องถิ่นโดยชุมชนบนพื้นที่สูงตำบลทุ่งสมออำเภอเขาค้อจังหวัดเพชรบูรณ์. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, เพชรบูรณ์. 73 หน้า.
 สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี. 2555. รายงานผลการศึกษาระบบสารสนเทศโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งน้ำห้วยหลวง – หนองหานกุมภวาปีจังหวัดอุดรธานีโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี; อุดรธานี, หน้า 22 – 91.

อรจนา จันทระปฐม, วราภรณ์ดวงแสง, อนุวัตเชื้อเย็น,
วลัยลดาถาวรมงคลกิจ, วัชรวิวรรณศศิณและนาย
วิวัฒน์ประสานสุข. 2554. การพัฒนาศักยภาพ
มัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลป่าไผ่อำเภอสัน
ทรายจังหวัดเชียงใหม่. งบประมาณวิจัยของคณะ
พัฒนาการท่องเที่ยวประจำปี 2554, มหาวิทยาลัย
แม่โจ้, เชียงใหม่, หน้า 31 – 49.

อรณัฐ โกศล และโชคชัย สุทธาเวศ. 2557. การจัดการ
ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเพื่อรองรับการเข้าสู่
ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. วารสารการเมืองการ
ปกครองประเด็นปัญหาปัจจุบันในอาเซียน, ปีที่ 4
ฉบับที่ 1 กันยายน 2556-กุมภาพันธ์; มหาสารคาม,
หน้า 220 – 232.
